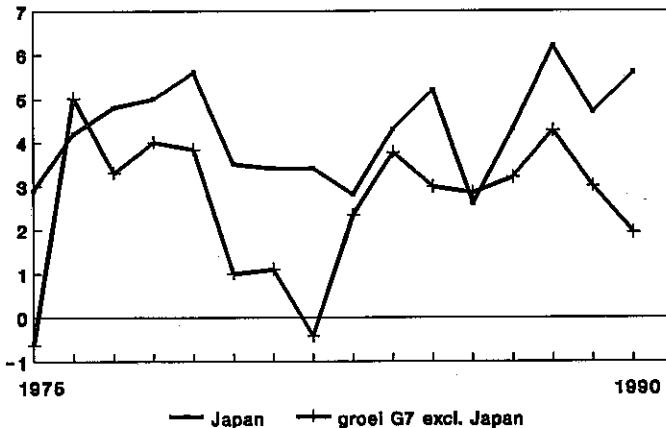

HET ECONOMISCHE WONDER JAPAN ?

De economische teruggang in de Groep van Zeven meest geïndustrialiseerde landen wordt meer voelbaar. Het IMF heeft de raming van de economische groei in 1992 voor de G7 verlaagd van 2,9 naar 2,0%. De andere leden van de G7 wijzen Japan op zijn internationale verantwoordelijkheid, die met de toeneming van de buitenlandse investeringen van Japan en het gebruik van de yen in het internationale handels- en financiële verkeer zou zijn toegenomen. Gezien het relatief hoge niveau van zowel de Japanse economische groei als het overschot op de lopende rekening van Japan (zie grafiek 1 en 2), zou Japan via vergroting van de import de wereld economische groei in de wereld moeten stimuleren.

Grafiek 1: Reele economische groei G7
procentuele mutatie BNP/BBP t.o.v.
voorgaande periode

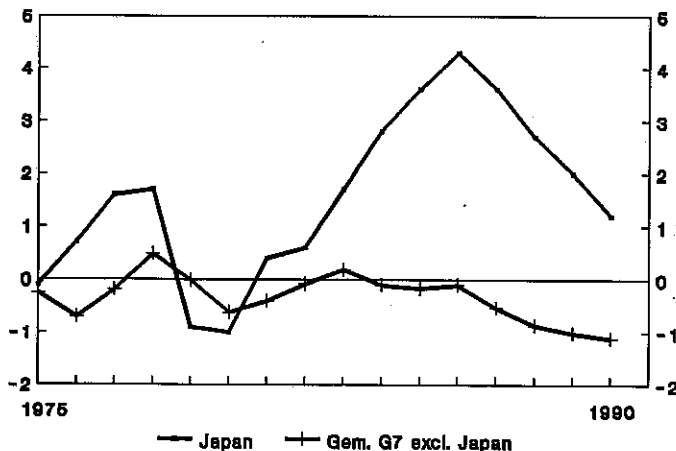

bron: OECD

Nog steeds zijn de krachten in de Japanse samenleving die de aanhoudende economische groei bewerkstelligen mystiek. Sinds het midden van de jaren '70 heeft Japan geen economische recessie meer meegemaakt. Thans treedt vertraging van de economische groei op (vermindering bedrijfsinvesteringen en consumptieuitgaven), maar nog steeds is de groei in Japan in 1991 hoog

in vergelijking met de VS en het VK, waar recessies zijn opgetreden. Daarnaast is in 1991 het overschot op de lopende rekening van Japan voor het eerst sinds 1987 weer gestegen. De export nam in 1991 toe met 9,6% terwijl de invoer steeg met 0,7%. Onder invloed van de afnemende economische groei/recessie in andere G7 landen wordt wel beweerd dat de Japanse economische groei voornamelijk is gebaseerd op de exportgroei, terwijl andere landen moeilijk kunnen doordringen tot de Japanse markt, ondermeer vanwege het Japanse distributienetwerk met de vele kleine winkels. De manier waarop de Japanse detailhandel is georganiseerd vormt echter ook onderdeel van het sociale beleid in de vorm van 'opvang' van oudere werknemers. Bovendien verbiedt de wet het opzetten van grootschaliger distributienetwerken, die ook voordeliger kunnen zijn voor het Japanse bedrijfsleven. Toch zijn deze distributienetwerken voor buitenlandse ondernemingen ondoorgrondelijk en houden in feite **protectionisme** in. De groothandel en detailhandel in Japan zijn eigenlijk niet bereid buitenlandse producten te distribueren. Bij uitzondering zijn buitenlandse bedrijven in staat om hun producten te verkopen via een Japanse concurrent, zoals bijvoorbeeld Volkswagen via Toyota. Als buitenlands bedrijf is het (bijna) onmogelijk zich te vestigen in Japan. Grond kopen of een Japans bedrijf overnemen is zo goed als uitgesloten. Joint ventures met buitenlandse bedrijven worden veelal alleen afgesloten om 'know-how' te vergaren. De vraag is hoe heeft de Japanse handel zich de afgelopen decennia ontwikkeld?

Grafiek 2: Lopende rekening G7
als percentage BNP/BBP

bron: OECD

De Japanse import wordt gedomineerd door de import van grondstoffen. Sinds 1975 is echter het aandeel van industriële producten gestegen door de

verdergaande economische ontwikkeling en de daling van het aandeel van de grondstoffen verwerkende industrie in de Japanse productie zoals de textiel- en metaalindustrie. De importpenetratie van Japan is sinds 1985 toegenomen. De Japanse export bestaat voornamelijk uit industriële goederen, waarbij Japanse bedrijven zich steeds meer gespecialiseerd hebben in meer geavanceerde consumptie- en kapitaalgoederen van hoge kwaliteit, zoals motorrijtuigen en audiovisuele apparatuur. In de jaren '80 zijn de buitenlandse directe investeringen van Japan sterk toegenomen als gevolg van de appreciatie van de yen en protectionistische maatregelen. Naast de financiële sector en de onroerend goed sector investeerden Japanse bedrijven in buitenlandse industriële sectoren. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de vestiging van de Japanse automobielindustrie in de VS: in 1989 werd bijna één derde van de Japanse auto's die in de VS werden gekocht eveneens vervaardigd in de VS. Ook in Europa en de Newly Industrializing Economies in Azië (Hong Kong, Republiek Korea, Singapore, Taiwan) werd geïnvesteerd. Deze directe investeringen betekenen niet zondermeer voordelen voor het land van investering. Vanwege het sterk geïntegreerde Japanse bedrijfsleven blijven de buitenlandse Japanse ondernemingen veelal hun bestellingen doen bij Japanse leveranciers die zich soms ook in dat land vestigen. Om protectionistische maatregelen te omzeilen werden zogenoemde 'schroevendraaier fabrieken' in het buitenland opgericht. Alle onderdelen van het produkt komen uit Japan en een groot aandeel van de arbeidsplaatsen wordt opgevuld door Japanners, vooral de managementfuncties, terwijl de produkten alleen maar in elkaar worden 'geschroefd'. Zodoende heeft het gastland weinig profijt van deze investering. De lopende rekening van Japan vertoonde in de tweede helft van de jaren '80 omvangrijke overschotten. In volume nam de export van Japan slechts in geringe mate toe, terwijl het importvolume relatief sterk steeg. De omvangrijke overschotten op de lopende rekening zijn veeleer gebaseerd op een verbetering van de ruilvoet van Japan door de lagere prijzen voor olie, één van de belangrijkste importprodukten van Japan, en de appreciatie van de yen na het in 1985 gesloten Plaza akkoord van de G7. Op grond van deze ontwikkelingen concludeert Robert Corker in *Finance and Development*, juni 1991, p.9 : 'Thus, far from being unresponsive to market signals, Japanese trade flows adapted in a remarkably flexible way to the economic environment of the late 1980s.'

Een andere aspect van de Japanse samenleving dat wel wordt aangedragen als een verklaring voor de aanhoudende Japanse economische groei, is het sterke **arbeidsethos** en de discipline van de Japanners. Deze discipline krijgen kinderen al mee tijdens hun schooltijd. In deze periode moeten de kinderen onderling concurreren door middel van toelatingstoetsen om via de beste basisschool en de beste 'highschool' toegelaten te worden tot de beste universiteit, zodat een goede carrière is gewaarborgd. 's Avonds werken de kinderen aan hun huiswerk. Op zaterdag moeten ze ook naar school en op zondag worden ze bijgespijkerd in hun zwakke vakken op particuliere scholen. De Japanse 'highschools' staan internationaal hoog aangeschreven

en leveren goed geschoolde en gedisciplineerde werknemers aan het bedrijfsleven. Binnen Japanse bedrijven staat de familiegedachte centraal. Het bedrijf verschaft de werknemer ook een sociale identiteit. Trouw aan het bedrijf is groot en de meeste Japanners blijven hun hele leven bij hetzelfde bedrijf werken. Het belang van de werkgever en werknemer zou daardoor ook min of meer gelijk zijn. De vraag is echter of dit arbeidsethos één van de verklarende factoren voor de economische groei is of dat het (tevens) één van de gevolgen is van deze groei? Het ministerie van werkgelegenheid heeft recentelijk bekend gemaakt dat Japan ook in 1992 er niet in zal slagen het aantal gewerkte uren te verminderen. De Japanse regering wil namelijk dat de werknemers meer vrije tijd nemen omdat de hoge werkdruk voor vele Japanners noodlottig blijkt te zijn. Dit heeft zo'n grote invloed op de Japanse samenleving dat er zelfs een apart woord is ontstaan voor het doodgaan door overwerk: 'karoshi'. De zogenoemde Japanse 'witte boorden werknemers' maken gemiddeld circa 38 uren per maand volgens gegevens van het ministerie van werkgelegenheid. Is dit nu een uiting van werklust, discipline en verbondenheid met het bedrijf of is het een gevolg van de krapte op de arbeidsmarkt? Ook de wetgeving speelt hierbij een rol. Wanneer een werknemer weigert over te werken wordt deze gewoon ontslagen. De Hoge Raad besliste in 1991 dat een werknemer verplicht is over te werken indien de werkgever hierom vraagt. Dit verzoek moet wel 'redelijk' zijn en de werkgever dient een overwerkregeling te laten goedkeuren door de vakbond. Vakbonden hebben in Japan echter maar weinig macht; het zijn meer een soort bedrijfsbonden die uitgaan van het idee dat de belangen van werknemer en werkgever in feite gelijk zijn. Dit is het gevolg van een in het verleden gevoerde felle strijd tussen de 'echte' vakbonden en bedrijfsbonden, waarbij de vakbonden het onderspit moesten delven.

Een derde aspect van de Japanse samenleving is de efficiënte bedrijfsvoering. De Japanse economie is een duale economie opgedeeld in twee (hoofd)sectoren: in de exportgerichte sector is de produktiviteit hoog en zijn de arbeidsvoorwaarden beter dan in de tweede op het binnenland gerichte sector (voornamelijk detailhandel en landbouw), die wordt gekenmerkt door inefficiency en lage produktiviteit. De eerste sector kan mede zo efficiënt produceren omdat de tweede sector de oudere, minder produktieve of overtollige werknemers uit de eerste sector opneemt. Hierdoor zijn de bedrijven in de eerste sector in staat om snel over te gaan op andere, meer lucratieve economische activiteiten. Daarnaast zijn deze Japanse bedrijven flexibeler door de invoering van een 'Just in time system', waardoor ze pas op het laatste moment hun leveranties binnen krijgen. Deze nauwe samenwerking met de leveranciers vermindert de voorraadkosten en zorgt tevens voor de overdracht van een gedeelte van het bedrijfsrisico naar de leverancier. De Japanse bedrijven dragen efficiency, kwaliteit en eenvoud hoog in hun vaandel. De op de confucianistische leer gebaseerde sociale hiërarchie in de Japanse samenleving zorgt voor gedisciplineerde werknemers en 'solidariteit' tussen werkgevers en werknemers. Werknemers en werkgevers werken

samen in harmonie en hebben vaak dezelfde ambities. Deze vorm van bedrijfsorganisatie zou een belangrijke verklarende factor voor de aanhoudende economische groei kunnen zijn.

Terwijl het communistische systeem in veel landen aan de kant wordt gezet voor het 'vrije markt mechanisme', bestaat er in Japan een politiek-economisch systeem met een bijzondere mengeling van de particuliere sector en de overheid en politiek en economie. In plaats van het individualisme en de concurrentie van het kapitalisme wordt het Japanse systeem gekenmerkt door solidariteit en conformisme en nauwe banden tussen de particuliere sector en de overheid. Persoonlijke relaties tussen vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en de politiek vormen de kern van dit systeem. Het is in Japan gebruikelijk dat deze vertegenwoordigers kostbare geschenken uitwisselen. Dit systeem komt tot uiting in de 'keiretsu's', groepen ondernemingen bestaande uit industriële bedrijven, banken en handelsfirma's die nauwe contacten hebben met de politiek. Het bedrijfsleven wordt beschermd en gereguleerd door bureaucraten. De overheid levert het bedrijfsleven informatie over ontwikkelingen op markten, verstrekt subsidies en houdt zich bezig met productieplanning nu en in de toekomst. De 'keiretsu's' kunnen via hun politieke contacten invloed uitoefenen op de loonkosten, de inflatie, het renteniveau en de wisselkoers. Volgens Kees van Wolferen in zijn boek *'Japan, de onzichtbare drijfveren van een wereldmacht'* (1989), komt het beleid tot stand in onderling overleg tussen functionarissen uit het bedrijfsleven, de politiek, de ambtenarij en zelfs de onderwereld, die een gemeenschappelijk belang hebben. Het in belangengroepen georganiseerde Japanse bedrijfsleven kan via de nauwe contacten met de politiek rechtstreeks invloed uitoefenen op het beleid. De leidende Liberale Democratische Partij is dan ook opgedeeld in verschillende rivaliserende fracties. Hierdoor is het beleid meer gericht op economische expansie dan op bijvoorbeeld sociale zekerheid en verhoging van de algemene levensstandaard. De volgende stelling van Mancur Olson uit zijn boek *'The rise and decline of nations'* (1982) lijkt hier van toepassing: 'On balance, special-interest organizations and collusions reduce efficiency and aggregate income in the societies in which they operate and make political life more divisive'. In Japan leidt de politieke diversiteit tot een inefficiënt beleidsvormingsproces dat gericht is op deelbelangen. Hierdoor is de stijging van de gemiddelde levensstandaard achtergebleven bij de toename van de economische groei.

Het Japanse politiek-economische systeem wordt gekenmerkt door het nastreven van deelbelangen van groepen bestaande uit vertegenwoordigers van ondermeer de industrie, de handel, het bankwezen en de politiek. Het gevolg hiervan is dat het politieke beleid niet zozeer het 'algemeen' belang dient als wel het belang van specifieke groepen uit de samenleving. In deze verdeelde situatie, die gericht is op economische expansie, is het voor Japan moeilijk om als één land met één stem naar buiten te treden waardoor de internationale politieke rol van Japan wordt bemoeilijkt. Het is dan ook de vraag of

Japan de internationale verantwoordelijkheid voor de economische groei in de wereld, die het in het internationale overleg min of meer krijgt opgelegd, ook kan dragen. Sinds 5 november 1991 is Kiichi Miyazawa minister president. Van hem wordt verwacht dat hij de internationale rol van Japan zal vergroten door het nemen van algemene beleidsinitiatieven in plaats van beleidsvoering via persoonlijke netwerken om zodoende de consensus tussen de verschillende belangengroepen te bevorderen. Dit is een zware opgave omdat de zo kenmerkende politiek-economische structuur diep geworteld is in de Japanse samenleving. Bovendien zal deze internationale verantwoordelijkheid binnen Japan moeilijk te verkopen zijn nu er ook een vertraging van de economische groei in Japan is opgetreden.

In tegenstelling tot Japan bestaat er in Nederland een uitgebreid sociaal zekerheidsstelsel, waaronder voorzieningen voor de 'oude dag'. In Japan verslijten werknemers hun oude dag veelal met werken in de detailhandel. Oudere werknemers worden ingeschakeld in de minder productieve sector. Daarentegen biedt het Nederlandse pensioenstelsel inkomenszekerheid voor werknemers die de wettelijk vastgestelde pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt.

In het artikel '*Pensioenbesparingen en stabiliteit*' van Eduard Ponds wordt ingegaan op de relatie tussen pensioenbesparingen en macro-economische stabiliteit. In Nederland zijn de aanvullende pensioenvoorzieningen voornamelijk eindloonregelingen die gefinancierd worden via het stelsel van kapitaaldekking. Bij een eindloonregeling is er geen één op één relatie tussen pensioenpremie-inleg en pensioenuitkering. Via deze regeling kan inkomensherverdeling optreden. Op basis van een eenvoudig model wordt geconcludeerd dat de inkomensherverdeling tussen generaties binnen eindloonregelingen kunnen bijdragen aan macro-economische stabiliteit.

Het artikel van Henk Plasmeijer en Marco Haan getiteld '*Via Von Böhm-Bawerk naar de klassieken*' gaat over een in Nederland in de jaren '30 gevoerde discussie met betrekking tot de toen algemeen aanvaarde Oostenrijkse kapitaal- en verdelingstheorie. Elisabeth Caroline van Dorp was van mening dat deze theorie moest worden verworpen en vervangen moest worden door de surplusbenadering van de klassieke economen. Via Von Böhm-Bawerks ideeën over omwegproductie en loonvorming keerde zij terug naar de klassieke benadering. Het offensief van Elisabeth van Dorp geeft tevens inzage in het intellectuele klimaat waarin de Keynesiaanse revolutie en Tinbergen's theorie van de economische politiek doordrong.

Jan van Ours bekijkt in het artikel '*100.000 vacatures: kansen en bedreigingen*' de gevolgen van het relatief grote aantal vacatures (100.000 medio 1991) voor de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Hij concludeert dat het grote aantal vacatures positieve effecten kan hebben waar het gaat om inschakeling van kansarme groepen op de arbeidsmarkt. Het levert echter tevens een gevaar op in de vorm van sterke loonstijgingen op delen van de arbeidsmarkt die worden gekenmerkt door schaarste.